

1.110519164003

dorpsgezicht Borssele

ID- 1514
C- 2
12-3-1905

BESCHERMDE STADS- EN DORPSGEZICHTEN EX ARTIKEL 20
VAN DE MONUMENTENWET

BORSSELE, gemeente Borssele

Toelichting op het besluit tot aanwijzing
van Borssele als beschermd dorpsgezicht.

Het beschermde dorpsgezicht omvat het op bijgevoegde kaart
(Rijksdienst voor de Monumentenzorg, tekening nr. 306)
door een stippellijn omgrensde gebied.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

CHICAGO, ILLINOIS, U.S.A.

1963

PRINTED IN GREAT BRITAIN

BY THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

ALL RIGHTS RESERVED

NO PART OF THIS PUBLICATION MAY BE REPRODUCED OR TRANSMITTED

IN ANY FORM OR BY ANY MEANS

1963

INLEIDING

Het polderdorp Borssele is in het begin van de 17de eeuw aangelegd als verzorgingskern voor een nieuwe polder. Ondanks belangrijke ontginningen en droogmakerijen in die periode in Nederland is daarbij slechts in beperkte mate sprake geweest van de vorming van nieuwe dorpen. In die dorpen is het gangbare renaissancecedenken over nederzettingsofbouw in het algemeen alleen terug te vinden in een strakke rationele verkaveling.

Borssele echter is één van de weinige kernen, waar dit ook in de opbouw van de dorpsplattegrond sterk tot uitdrukking komt. De historische ruimtelijke structuur van de dorpskern is door latere ontwikkelingen niet noemenswaardig aangetast. Het oorspronkelijke agrarische karakter van het dorp is nog duidelijk waarneembaar en de visuele en functionele relatie met het omringende akkerland is nog hecht.

De bovengenoemde bijzondere kenmerken en kwaliteiten vormen het hoofdmotief voor het besluit tot aanwijzing van Borssele als beschermd dorpsgezicht.

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING

De huidige polder Borssele werd in de jaren 1615-16 bedijkt vanwege het stadsbestuur van Goes. Het betrof in feite de herbedijking van het voormalige eiland West-Borssele, dat na een bewogen historie laatstelijk door de Allerheiligenvloed van 2 november 1532 was overspoeld en sedertdien was opgegeven. Het behoorde tot het gebied van de in de Middeleeuwen in Zeeland, maar ook daarbuiten, zeer invloedrijke heren van Borssele(n), die nabij het dorp Monster, de hoofdplaats van het eiland, een huis bezaten, dat Trooyen werd genoemd.

Gedurende 84 jaar inundatie werden het oude verkavelingspatroon en wegennet uitgewist. Door de afzetting van een nieuw kleidek kwam het tot schor verworpen eiland echter geleidelijk hoger te liggen tot het tenslotte rijp was voor bedijking.

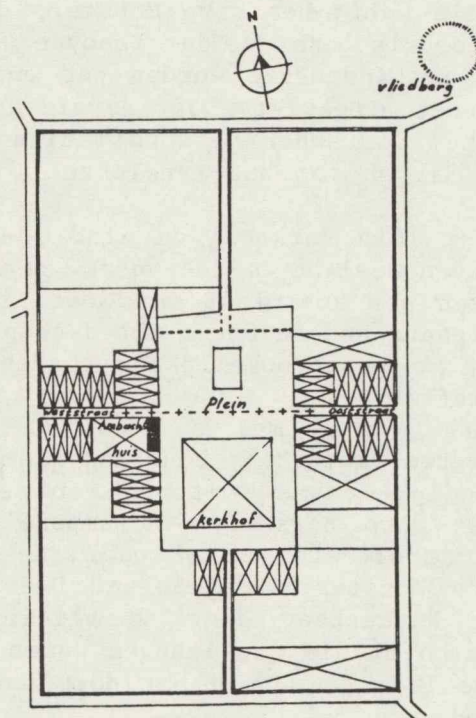
Op 21 september 1615 verkreeg de stad Goes dan ook octrooi van de Staten van Zeeland om "de voorz. gorsinge te bedijcken en de selve tot een koornlant met Godes hulpe te geraken". Daaraan voorafgaand had de Goese vroedschap de nodige afkoopregelingen met de oorspronkelijke rechthebbenden op het gebied moeten treffen.

Toen de "dijkage" op 11 mei 1616 was voltooid, was de stad Goes 3.600 gemeten vruchtbaar bouwland rijker.

Al voor de bedijking was voltooid werd aangevangen met de aanleg van het dorp Borssele. Na ampele overwegingen werd besloten, dit te situeren op of nabij de plaats, waar eertijds het dorp Monster had gelegen. Deze plek was in het landschap nog herkenbaar door de vliedberg van het huis Trooyen, die zich al die jaren boven water had weten te houden. Tot in de 18de eeuw werd het dorp naar zijn voorganger Monster genoemd.

Het geometrische ontwerp voor de dorpsplattegrond werd geleverd door Cornelis Adriaensz Soetwater, dijkgraaf van de Brede Watering bewesten Yerseke en oud-burgemeester van Goes, onder wiens leiding ook de bedijking werd uitgevoerd. Kern van de plattegrond was een groot rechthoekig plein, gelegen binnen een grotere rechthoek van wegen, die via een assenkruis van straten met het plein in verbinding stond. Hoewel het plan gebaseerd zal zijn geweest op de proportieeler van de Renaissance, werd deze bij de uitvoering niet consequent gevolgd.

Gezien de beperkte betekenis van de nieuwe kern, gericht op verzorging van de omringende polder, was de opzet van de plattegrond zeer ruim. Tot ver in de 19de eeuw vond de bebouwing voldoende ruimte aan het dorpsplein en de daarop toelopende straten. In 1622 waren er 44 percelen uitgegeven, waarvan 42 aan particulieren, op één na alle gesitueerd aan het dorpsplein en de Oost- en Weststraat. Het op de zuidelijke hoek van de Weststraat en het Plein gebouwde ambachtshuis ("heerenhuys") vormde een spaarzaam accent in de dorpsbebouwing. Hoewel een ruim kerkhof was gereserveerd kwamen plannen voor de bouw van een kerk door geldgebrek niet verder dan de aanleg van een lage kerkhofmuur. Pas in 1852 werd op dit terrein een bescheiden kerkje in de toen gangbare waterstaatsstijl gebouwd.

Het dorp Borssele (Monster) in 1622.

- uitgegeven percelen
- noordelijke begrenzing van het Plein bij toepassing van de Gulden Snede

Ook de nieuwe polder had regelmatig van het water te lijden, waardoor enkele latere landaanwinsten al spoedig weer verloren gingen. Dergelijke tegenslagen en hoge onderhoudskosten van de dijken brachten het Goese stadsbestuur er in 1750 toe, al zijn rechten in de polder Borssele te verkopen aan de Middelburgse patriciër Jan van der Hooge. De polder mat toen 2.896 gemeten en het dorp telde 103 huizen.

Pas tegen het einde van de 19de eeuw begon de bebouwing zich enigszins uit te breiden langs de singels om het dorp en de toeleidende polderwegen. In de afgelopen decennia heeft aan de zuidzijde van het dorp de tot nu toe enige systematische uitbreiding van een zekere (relatieve) omvang plaatsgehad.

HUIDIG RUIMTE- LIJK KARAKTER

Zowel de polder als de dorpskern worden gekenmerkt door een strakke rationele verkaveling, waarvan overigens op een aantal punten om onduidelijke redenen is afgeweken. De mathematische opzet van het grootste gedeelte van de verkaveling laat ruimte voor de veronderstelling, dat het achterliggende plan strakker is geweest. De in verschillende bronnen vermelde basering van de dorpsaanleg op de Gulden Snede stemt echter niet (geheel) met de feitelijke situatie overeen.

Daarvoor is het dorpsplein te langwerpig en iets te asymmetrisch gelegen in het geheel.

Het dorp is gesitueerd op een kruising van polderwegen, waarbij de dorpsplattegrond is gedraaid ten opzichte van de verkavelingsrichting van de polder. De lengte-as van het dorp loopt ongeveer noord-zuid. Op drie hoekpunten sluit het dorp aan op de polderwegen, waarvan er één, de Weelweg, scheef ligt in het strakke blokkenpatroon, waarin de polder door de wegen wordt ingedeeld. Een vierde polderweg komt door de asverdraaiing scheef op de Westsingel uit.

Het centrale element in de dorpsplattegrond is het Plein, een groot rechthoekig dorpsplein van ongeveer 105 bij 180 meter. De Ooststraat en Weststraat verdelen het Plein in een vierkant, het kerkhof met daarop het in 1852 gebouwde kerkje, en een rechthoek, waarin de zogenaamde vaete, een openbare brand- en drinkput, is gelegen. De korte zijden van het Plein worden door de Noordstraat en de Zuidstraat in tweeën gedeeld. Dit assenkruis van vier straten verbindt het Plein met een rechthoek van wegen van ongeveer 300 bij 450 meter, die aansluiting geeft op het wegennet van de polder. Opmerkelijk zijn de wat excentrische ligging van het Plein in de buitenste rechthoek, het schuine verloop van de noordelijke pleinvand en de verhoogde ligging van het kerkhof.

De dorpskern is in het algemeen haaks op de openbare ruimte verkaveld. De oudste kavels zijn in het algemeen 9 tot 11 meter breed en 30 tot 33 meter diep.

Door de verkaveling vanuit de openbare ruimte zijn tussen het Plein, het assenkruis en de buitenste rechthoek grote onbebouwde binnenterreinen overgebleven. In de overgangszone tussen de dorpskern en het open polderland is de verkaveling gedifferentieerder en deels gericht op die van de kern, deels op die van de polder. De straten in de kleine uitbreiding ten zuiden van het dorp zijn georiënteerd op de kern; de verdere ruimtelijke relatie tussen beide is marginaal.

De bebouwing in het dorp is overwegend klein van schaal en eenvoudig van architectuur. De meeste, en met name de oudere, panden zijn niet hoger dan één bouwlaag met een kap, waarbij de kapvoet in hoogte varieert tussen 3 en 4 meter. De nokken van de vrij steile pannen daken zijn daarbij overwegend evenwijdig aan de openbare ruimte gericht. De gevelindeling is eenvoudig en bestaat al naar gelang de breedte uit 3 tot 5 traveeën met verticaal geplaatste openingen. Baksteen is het gangbare bouw materiaal, plaatselijk afgewisseld met pleisterwerk en, vooral langs de singels, gepotdekselde houten wanden, die zwart zijn geteerd. Enkele van deze dorps huizen aan het Plein zijn beschermde monumenten, waarvan het pand Plein 1, een uit 1639 daterende voormalige herberg, het meest in het oog valt.

Voornamelijk aan en op het Plein staan enkele gebouwen, die door hun schaal enigszins domineren. Dit zijn allereerst de Hervormde Kerk en voorts een herenhuis van twee verdiepingen en een voormalige dorps school, beide uit het einde van de 19de eeuw. Het ambachtshuis, dat eens aan het plein stond, is verdwenen. Een boeiend accentje op het Plein is het uit de 18de eeuw stammende viskot. Zeer dominerend is de zware boombeplanting, waarboven het torenspitsje van de Hervormde Kerk maar nauwelijks uitrijst. Een zeer karakteristiek onderdeel in het dwarsprofiel van het Plein is de brede, onverharde en met bomen beplante, strook tussen de openbare weg en de stoepen en straatjes voor de bebouwing. Het karakter van de smalle en aaneengesloten bebouwde Oost- en Weststraat verschilt sterk van dat van de Zuid- en Noordstraat, die gekenmerkt worden door een open en op zekere afstand van de straat gelegen bebouwing. Aan de Zuidstraat wordt dat verschil nog geaccentueerd door de aanwezigheid van een grote monumentale boerderij op de hoek met de Zuidsingel.

De bebouwing langs de singels is wat gedifferentieerder van schaal en vormgeving, o.a. door plaatselijke bedrijfsontwikkeling en doordat hier meer bebouwing voorkomt van twee bouwlagen van betrekkelijk recente datum. Ook de schaal van deze bebouwing is echter vrij klein. Het dwarsprofiel van de singels is vrij ruim en gelijkmatig door de situering van de bebouwing op een nagenoeg konstante afstand van de straat. De voor de singels, althans oorspronkelijk, kenmerkende bomenrijen zijn met name langs de Oostsingel nog van grote betekenis voor het ruimtelijk beeld. Overigens heeft langs de andere singels nieuwe aanplant plaatsgevonden.

De grote open ruimten tussen Plein en singels zijn nog steeds onbebouwd en hebben hun groene karakter grotendeels behouden. De noordelijke twee zijn ingericht tot (laagstammige) boomgaarden, de zuid-oostelijke bevat hoofdzakelijk moestuinen en de zuid-westelijke wordt gevormd door een grasland met een forse boomgroep.

BESCHERMD
GEBIED

Het beschermde gebied omvat behalve de eigenlijke historische dorpskern gedeelten van het overgangsgebied naar het open polderlandschap, enerzijds vanwege de historisch-functionele relatie, anderzijds omdat juist in dit overgangsgebied de kenmerkende richtingverdraaiing van de dorpsplattegrond ten opzichte van de polderverkaveling het sterkst tot uiting komt. Dit overgangsgebied, waarin tevens zijn opgenomen het terrein met vliedberg (archeologisch monument) van het voormalige huis Trooyen en de begraafplaats aan de Oostsingel, wordt grotendeels door boombeplanting en hagen van het ruimschalige polderlandschap afgescheiden. Buiten de begrenzing zijn gelaten het grootste deel van een bedrijfsterrein aan de Oostsingel en de uitbreiding ten zuiden van de Zuidsingel vanwege de, althans in historisch opzicht, geringe ruimtelijke relatie met de dorpskern.

Binnen dit gebied zijn de belangen, waarvan de bescherming wordt beoogd, zeker niet overal gelijk van aard en gewicht. Dit moge blijken uit de voorgaande beschrijving van het huidige ruimtelijke karakter en tevens uit de als bijlage opgenomen kaart, waarop de historisch-ruimtelijke waardering van Borssele in de huidige staat globaal is weergegeven.

NADERE TYPERING
TE BESCHERMEN
WAARDEN

In het grootste deel van het beschermde gebied beperkt zich het beschermingsbelang tot de historisch-ruimtelijke structuur, dat wil zeggen het historische patroon van straten, wegen, dorpsplein en hoofdverkaveling in samenhang met de schaal van de bebouwing, zoals deze in het voorgaande in grote trekken is omschreven. Voor het overgangsgebied buiten de singels is kenmerkend en uit dien hoofde van belang de geringe bebouwingsdichtheid en het groene karakter. Dit geldt eveneens voor de genoemde binnenterreinen tussen het Plein en de singels.

Alleen voor het plein en in iets mindere mate voor de daarop toeleidende straten gaat de strekking van de bescherming verder en zijn ook de bijzondere kwaliteiten van het bebouwingsbeeld en de inrichting van de openbare ruimte daarin begrepen, het laatste overigens voornamelijk voor wat betreft het Plein.

Aan de westzijde van de Westsingel wordt het oorspronkelijke agrarische karakter van Borssele nog sterk in het karakter van de bebouwing en de achterliggende erven weerspiegeld. Ook hier is het bebouwingsbeeld nog van belang.

RESULTAAT
GEVOERD OVERLEG

Overeenkomstig het daaromtrent bepaalde in artikel 20 van de Monumentenwet zijn de gemeenteraad van Borssele, Gedeputeerde Staten van Zeeland en de Rijksplanologische Commissie gehoord inzake het voorstel tot aanwijzing van Borssele als beschermd dorpsgezicht.

Genoemde instanties hebben unaniem ingestemd met het aanwijzingsvoorstel op zichzelf maar verschilden van mening over de voorgestelde begrenzing aan de oostzijde van het te beschermen gebied. De gemeenteraad, gesteund door Gedeputeerde Staten, achtte uitbreiding wenselijk met een deel van een bedrijfsterrein aan de Oostsingel en een bebouwingsstrook met achterliggende terreinen aan het Molenpad, het eerste om redenen van doelmatigheid, het tweede om redenen van historisch-ruimtelijke aard.

De Rijksplanologische Commissie was van oordeel, dat het genoemde gedeelte van het bedrijfsterrein noch in zichzelf, noch in samenhang met het dorpsgezicht enige historische waarde bezat en achtte het gestelde ten aanzien van de doelmatigheid onjuist. Wel gerechtvaardigd achtte de Commissie de toevoeging van de bebouwingsstrook aan het Molenpad daar deze bebouwing in schaal en uiterlijk aspect naar haar oordeel een directe relatie bezit met de bebouwing binnen de voorgestelde omgrenzing.

Conform het advies van de Rijksplanologische Commissie is de omgrenzing van het beschermde gebied zodanig vastgesteld, dat de genoemde bebouwingsstrook aan het Molenpad daarin is opgenomen.

RECHTSGEVOLG
BESCHERMING

Ter effectuering van de bescherming van het aangewezen dorpsgezicht moet ingevolge artikel 37, vijfde lid, van de Wet op de Ruimtelijke Ordening een bestemmingsplan ontwikkeld worden. De toelichting op de aanwijzing tot beschermd dorpsgezicht kan daarbij wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen.

Doel van de aanwijzing is, de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende, structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als een zwaarwegend belang bij de verdere ontwikkeling binnen het gebied.

De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te geven voor een ruimtelijke ontwikkeling, die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruik maakt en daarop voortbouwt.